

Inventering av vattendragens kulturmiljöer

Länsstyrelsen i Kalmar län genomför ett projekt kallat **Inventering och värdering av kulturmiljöer vid vattendrag (INVÄVA)**. Syftet med projektet är att öka kunskapen om vattendragens kulturhistoriska värden så att hänsyn i högre utsträckning ska kunna tas till dessa när åtgärder planeras.

Holmskvarn vid Hagbyån, Kalmar kommun. Foto: Per Lindegård

Bakgrund

Bakgrunden till projektet är att det ur ett natur-, fiske- och vattenvårdsperspektiv allt oftare planeras åtgärder i dammar och andra konstruktioner i vattendragen vilka bedöms utgöra hinder för fisk. Målet är att förbättra fiskars vandringsvägar samt öka den ekologiska statusen för vattendraget.

De konstruktioner som i detta sammanhang ses som vandringshinder har i många fall tillkommit för ett bestämt syfte, inte sällan för flera hundra år sedan med syfte att utnyttja kraften i det strömmande vattnet. De kan därför vara lämningar efter någon av de många kvarnar som funnits i princip varje by tidigare. De kan även röra sig om fullt fungerande dammar som syftar till att reglera vattendragen av olika syften. I anslutning till dessa fördämningar kan finnas större eller mindre vattenspeglar som sätter en särskild prägel på landskapet. Dessa vattensamlingar fungerar även som vattenreservoarer i ett landskap som många gånger blivit hårt dränerat och mer fattigt på vatten.

Kring de olika dammarna har ofta verksamheter av skilda slag uppstått och utvecklats, något som då präglat miljöerna kring dem. Där kan ha funnits verksamheter som kvarn, såg, snickeri, garveri, elverk, järn- och glasbruk. Dessa är industrier för vilka tillgången på vatten och vattenkraft varit av stor betydelse och som i hög grad har präglat den ekonomiska utvecklingen inom just Kalmar län. I miljön ingår även bostäder för de som haft sin försörjning från dessa industrier. Kring de många dammar och vandringshinder som finns vid länets vattendrag kan det därför förekomma betydande kulturhistoriska värden, något som riskerar att allvarligt skadas eller försvinna om okända åtgärder genomförs där.

Skydd av kulturmiljöer

Miljöer med dammar och byggnader eller lämningar efter dessa som kan antas ha tillkommit före 1850 kan vara skyddade enligt Kulturmiljölagen. I så fall krävs tillstånd från länsstyrelsen för att åtgärder ska kunna genomföras där. Historiska kartor och andra arkivhandlingar är i dessa fall viktiga källor, då de kan ge upplysningar om hur länge en damm och verksamhet kring denna förekommit på den aktuella platsen.

Länsstyrelsen ska i sina tillståndsbeslut även hantera kulturmiljöerna utifrån Miljöbalken. Enligt den ska man alltid så långt som möjligt ta hänsyn till befintliga kulturhistoriska värden. I beslut som länsstyrelsen fattar i samband med planerade åtgärdsarbeten, både i vattendrag och på andra håll, ska det därför alltid framgå vilka avvägningar som myndigheten gjort inför beslutet. De intressen som vägs in i det slutliga ställningstagandet kan då, förutom kulturmiljövärden, även omfatta hänsyn till bland annat naturvärden, fiske och hydrologi.

Dokumentation av dammarnas kulturmiljöer

För att mot denna bakgrund kunna göra rätt avväganden behöver länsstyrelsen ha bra och tydliga underlag som beskriver de kulturhistoriska värden som länets vattendrag har. Av den anledningen genomför Länsstyrelsen en övergripande dokumentation och värdering av kända dammar med kringliggande miljöer. Denna inventering av vattendragens kulturmiljöer ska även ses som ett led i länsstyrelsens strävan att nå antagna miljömål, främst målet som rör Levande sjöar och vattendrag.

De underlag som på detta sätt tas fram över vattendragens kulturmiljöer riktar sig i första hand till myndighetens handläggare och tjänstemän. Förhoppningen är att även andra aktörer utöver Länsstyrelsen ska kunna ha nytta och glädje av den kunskap som på detta sätt tas fram som fastighetsägare, föreningar, vattenråd och kommuner.

Inventeringen genomförs i ett avrinningsområde i taget. Den består av att i fält dokumentera och ur kulturhistoriskt hänseende värdera miljöerna kring de dammar som pekats ut inom [Biotopkarteringen](#) eller är kända genom SMHI:s dammregister. Fram till 2017 har dokumentation av kulturmiljöer utmed vattendrag genomförts i länets södra och mellersta delar. Som ett resultat av det finns nu ett underlag som beskriver kulturhistoriska miljöer kring dammar och vandringshinder inom de avrinningsområden som omfattas av Bruatorpsån, Halltorpsån, Hagbyån, Ljungbyån, Alsterån, Emån samt Snärjebäcken. Flera vattendrag kommer tillkomma inom kort. Underlagen finns sammanställda och är nu tillgängliga via [länsstyrelsens karttjänster](#).

Underlagen består av korta beskrivningar av själva dammarna och deras konstruktion. Dessutom finns noteringar om de kulturhistoriska värden som tillkommit som en följd av denna fördämning i vattendraget. En sammanvägd värdering av hela den kulturhistoriska miljön görs utifrån dessa iakttagelser. För en del kulturhistoriskt särskilt intressanta miljöer finnas mer utförliga beskrivningar av deras historia och värden. De illustreras även med fotografier och kartor. Länkar till dessa dokument hittar man också i kartverket.

Övriga kulturhistoriska kunskapsunderlag som rör vattendrag

Genom ett samarbete mellan länen i södra Sverige har ett brett allmänt kunskapsunderlag tagits fram om de speciella kulturmiljöer som kan finnas utmed vattendragen där. Mer information detta arbete och de underlag som tagits fram finns på projektet [Vårda vattendragens kulturarvs hemsida](#).